Abús de «només»

Josep Ruaix

El mot *només* constitueix un cas curiós. Es tracta d'un terme de creació relativament recent en la història de la nostra llengua i que, podríem dir, ha caigut en gràcia, de manera que, afavorit per l'analogia i per altres factors, ha anat incrementant el seu ús, fins al punt que a hores d'ara envaeix el camp propi d'altres mots o construccions. Dedicarem, doncs, la nostra atenció a aquest fenomen, considerant tres aspectes: 1) el mot *només* com a adverbi; 2) el mot *només* com a integrant de locucions distributives; 3) usos impropis del mot *només.*

Si bé l'ús d'aquest mot no és condemnable –malgrat l'origen força suspecte–, sí que cal evitar-ne l'abús. Mitjançant diversos exemples veurem que va aparèixer bastant abans en castellà que no pas en català, i observarem que és en el darrer segle quan s'ha escampat més i quan n'han aparegut més casos d'ús impropi.

El mot *només* com a adverbi

L'ús de *només* amb valor adverbial és, com dèiem, d'introducció relativament recent. En efecte, els adverbis per a significar 'sens altre' (que així defineix *solament* el DGLC) que trobem en català des del començament són *solament i sol* provinents del llatí SOLA MENTE i SOLUM respectivament, en paral·lelisme amb el castellà *solamente i sólo,* el francès *seulement* i l'italià *solamente, solo, soltanto.* La forma *sol* prengué després una *-s* anomenada adverbial, resultant *sols,* la qual pot reforçar-se amb *tan* (*tan sols*). En el seu Segle d'Or literari, el castellà començà a fer servir la combinació analògica *no más* (amb el significat de *solamente o nada más*)[1], que ha anat pervivint, sobretot a Amèrica, però sense prendre carta de naturalesa com a adverbi usual, almenys en el castellà peninsular[2]. És possible que, paral·lelament, el català també començés a fer servir la combinació *no més* (amb el significat de 'solament, sols'), ja que és fàcil aquest procés analògic, com es pot veure en aquest exemple: *En tinc deu, no més* (= *no pas més de deu*) > *En tinc deu, només* (= *solament deu*) > *Només en tinc deu.* Ara bé, el primer exemple d'aquest ús que nosaltres hem trobat és d'un autor valencià del segle XVIII, encara amb la grafia separada[3]. I hem d'esperar fins a finals del segle XIX per a trobar aquest ús (ja amb la grafia aglutinada) en escriptors de les Balears i del Principat[4].

Doncs bé, durant el segle XX, el nou adverbi *només* ha pres gran embranzida: en uns parlants, potser pel gust de la novetat; en altres, potser perquè el creien un mot «més català», ja que diferia dels adverbis castellans habituals *solamente i sólo* (si bé, com hem vist, és possible que es tracti d'una analogia copiada del castellà); en tots, perquè es va anar popularitzant. El fet és que avui dia s'usa massa, amb el resultat d'arraconar els altres sinònims, més nobles per llur antiguitat i caràcter etimològic, empobrint la llengua i provocant, si no es vigila, cacofonies, ja que els seus components (*no*, *més*, com també el grup *és*, que coincideix amb una forma verbal freqüentíssima) apareixen molt sovint en les frases.

Així, Verdaguer, que també ja va usar aquest nou adverbi, cau, en el segon dels dos exemples seus que tenim anotats, en aquest parany de la cacofonia: «... ¿per què em dau un cor *només,* / i encara un cor tan petit?» (OC, p. 552); «... l'altívol Montsoriu *n'és només* que un guarda-rodes» (ib., p. 725). De Ruyra, gran estilista, tenim anotat un únic cas de cacofonia: «... que no eixís d'aquell clos a compliment de ningú, *sinó només* per servir-me» (OC, p. 607). En conclusió, podríem dir que les cacofonies que es produeixen més sovint amb l'adverbi *només,* i que caldria evitar, són les següents: *no només* (p.e.: «Coneix els vells, *i no només* els nous»), *sinó només*

1. Heus ací uns exemples de Cervantes: «Así que, aprieta un poco las cinchas a Rocinante, y quédate a Dios, y espérame aquí hasta tres días *no más*, en los cuales, si no volviere, puedes tú volverte a nuestra aldea» (Quijote/1, p. 246). «Él le respondió que por enamorado iba de aquella manera. –¿Por eso *no más*? –replicó don Quijote» (ib., p. 272). «La fama de su belleza se comenzó a estender por todas las circunvecinas aldeas, ¿qué digo yo por las circunvecinas *no más*, si se estendió a las apartadas ciudades» (ib., p. 578). «... que de aquí adelante no se desmande con la vista ni con las palabras. –Una *no más* quiero que me escuches, ¡oh valeroso don Quijote!» (Quijote/2, p. 454). «... con la arcabucería de los navíos los iban tirando como al blanco. A los turcos *no más*; que a los cristianos mandó Ricaredo que nadie los tirase» (Novelas ejemplares/1, p. 192).
2. Diu Manuel SECO, *Diccionario de dudas...,* p. 269: «En la lengua literaria de España *no más* tiene el mismo valor que *solamente*; su uso, en todo caso, es raro, frente al corriente *nada más.* En cambio, en América es muy abundante. Unas veces equivale a 'nada más' o 'solo': *No es malo, no más un poco exigente;* otras funciona como simple esfuerzo expresivo: *Ahí no más; "Vas a ver no más lo que te va a pasar, viejo atrevido"* (Donoso, Domingo, 14). En Méjico, y a veces en otros países, es frecuente la grafía *nomás.*»
3. Benet de Monfort, *Rondalla de rondalles,* la Torre de Paterna (València) 1767: «"Traure suc de les pedres", *no mes* es per als químics, y han pegat en aplicarho á mes de cuatre que no tenen tal ardit» (l'autor comenta un adagi), fragment reproduït dins MARTÍ-MORAN, *Doc. d'hist. de la ll. cat.,* p. 283).
4. Segons el DCVB, que cita aquests exemples: «*Només* l'òliba, de nit, s'hi sent» (Costa i Llobera); «camins que *només* elles veuen» (Maragall). De fet, hem trobat un text de l'any 1663 en què encara s'usa la combinació *no més* amb el significat originari (adverbi de negació i adverbi de quantitat): «... li sie lícit rompre tres quarteres y mitja de rompuda cada any y *no més* de les terras del dit Clapés» («Modilianum», 5, p. 24).

(cf. l'exemple de Ruyra), *és només* (cf. l'exemple de Verdaguer), *només és* (p.e.: «*Només és* un petit regal, el que porto»).

I amb això ja passem al segon aspecte.

El mot *només* com a integrant de locucions distributives

Com era de preveure, la força analògica ha menat a usar l'adverbi *només,* ja acceptat com a mot normal, en les locucions distributives que, fins fa poc, es construïen exclusivament amb els altres sinònims. El bon gust hauria d'haver frenat aquesta tendència, ja que, com veurem, es produeixen unes combinacions cacofòniques (és a dir, que sonen malament, que fan lleig), però es veu que l'allau analògica no té aturador, malauradament.

Concretem: fins ara, gramàtiques i diccionaris reconeixien les locucions *no solament... sinó* (*també*)..., *no sols... sinó* (*també*)..., i encara *no tan sols..., no únicament...,* mentre que no reconeixen la locució «no només... sinó (també)...». Aquesta manca de reconeixença obeeix a dues raons: primerament, perquè fins fa poc aquesta combinació no s'havia encara usat; segonament, perquè és una combinació cacofònica. Expliquem-ho una mica.

En quant és una innovació innecessària (perquè ja tenim locucions equivalents, consagrades per un ús secular), la normativa ha de tendir a no admetre-la, en virtut d'aquell principi segons el qual les llengües sanes tenen més tradició que analogia.

En quant és una combinació cacofònica, que sona malament, fixem-nos que ho és doblement: per la fonètica i per la morfologia. En efecte, s'hi repeteixen uns sons (el de la ena i el de la o, encara que alguns ja pronuncien la segona o com a u) i s'hi repeteix un mot (*no*, primer com a adverbi de negació, després com a integrant d'un compost). Més encara: com que aquestes locucions van sovint acompanyades, tal com dèiem abans, d'altres negacions (a saber, de l'adverbi *no* o de la conjunció *ni*), del mot *sinó* o de la forma verbal *és*, el risc de les cacofonies augmenta. Exemples (trets de diverses publicacions recents), per ordre creixent de sons desagradables:

— «Examinarem, doncs, *no només* fets polítics i sociològics, sinó els resultats que alguns d'aquests fets han originat dins un camp lingüístic concret» (d'un llibre publicat en 1985).

— «Lawrence d'Aràbia *no només és,* en aquests moments, un plaer luxós per a l'oci estiuenc, sinó també una font d'informació que ens renova oportunament la memòria històrica» (col·laboració en un diari, 10-8-90).

— «... el cop d'Estat *no només no és* la solució a cap problema –*no* ho ha estat mai en cap cas–, *sinó* que esdevé un problema nou per afegir a la llista» (ib., 9-4-92; notem que també és incorrecta la preposició *a* després de *solució,* que hauria de ser *de*).

— «Malgrat la posició presa al Concili de Trento, a l'Església prosperava el castellà. Eren cada cop més les autoritats eclesiàstiques i els religiosos en general d'origen *no* català, els quals *no només no* sabien la nostra llengua, *sinó* que tampoc *no* tenien cap interès a aprendre-la perquè consideraven que era de poques possibilitats per a l'oratòria» (d'un llibre publ. en 1986; notem que també és incorrecta la prep. *a* abans de *l'Església,* que hauria de ser *en*).

De fet, la combinació analògica i cacofònica «no només», que es dóna sobretot en les locucions distributives exemplificades, ha estat condemnada per diversos tractadistes. En primer lloc, per Albert Jané (articles d'orientació lingüística en el diari *Avui*, 30-7-76, 14-2-78 i 29-5-81); després, per Manuel Miquel i Planas (*Escola Catalana*, juny 1985, p. 7), per Francesc Vallverdú (*Serra d'Or*, des. 1989, p. 5), per Jordi Alberich i Puquí (*ib*., gen. 1990, p. 4), per Josep Lacreu *(Manual d'ús*..., p. 310); també, verbalment, per experts en la llengua, com Bartomeu Bardagí[5]. Nosaltres vam afegir-nos al cor crític de bona hora (cf. *Català fàcil,* Moià 1983, 1a ed., p. 88, i *El català / 2*, Moià 1985, 1a ed., pp. 150, 196 i 202). Els arguments exposats entre tots són els que hem esbossat: s'ha de mantenir la tradició i frenar l'analogia, cal evitar cacofonies sistemàtiques i convé de no separar-se de les altres llengües romàniques amb les quals hem heretat determinades construccions del llatí. Per tant, hauríem d'evitar la locució «no només... sinó...» i canviar-la per *no solament... sinó...,* o bé *no sols... sinó...,* o bé *no tan sols... sinó...,* o encara *no únicament... sinó...*[6] .

Però l'abús del mot en qüestió té encara un tercer aspecte.

Usos impropis del mot *només*

És tal l'empenta d'aquest neologisme, com ja comentàvem abans, que no s'ha limitat a suplantar els adverbis sinònims (*solament, sols*), ans intenta de suplantar altres mots i construccions. Vegeu els casos que fins ara nosaltres hem detectat, classificats segons el tipus d'impropietat:

a) Ús impropi de *només* en lloc d'un adjectiu (*sol, únic, exclusiu, simple*). Exemples:

— (d'un comentari bíblic abans de corregir-lo nosaltres) «El text hebreu, si bé *només parla d'un fill* de Pal·lú, usa el plural (fills)», en lloc de *El text hebreu, si bé* ***parla d'un sol fill*** *de Pal·lú, usa el plural* (*fills*).

— (d'una entrevista abans de corregir-la) «–La massiva afluència de joves cristians a... és esperançadora, oi? –Jo diria que *només l'afluència* massiva de joves cristians no és esperançadora» > *... Jo diria que* ***la sola afluència*** *massiva de joves cristians no és esperançadora*[7].

— (de la traducció d'un document pontifici, publicada el 14-10-93) «És en el Decàleg de l'Aliança que Déu es fa conèixer i reconèixer com Aquell que "*només* és bo"; com Aquell que, malgrat el pecat de l'home, continua essent el model de l'obrar moral» > En *el Decàleg de l'Aliança, Déu es fa conèixer i reconèixer com Aquell qui és* «***l'únic*** *bo», com Aquell qui, malgrat el pecat de l'home...* (noteu que hi hem fet altres retocs).

— (d'un diari, 17-9-92) «El nou monument a tots els caiguts *només no agrada a* B. El regidor popular J.B. es va posar especialment nerviós arran de la proposta de treure el monòlit que hi ha a la plaça de...» > ***L'únic a qui no agrada*** *el nou monument a tots els caiguts és B. El regidor popular...*

— (d'un text abans de corregir-lo) «Aquest principi *no és propi només* de la llengua anglesa» > *Aquest principi* ***no és exclusiu*** *de la llengua anglesa.*

— (d'un diari, 6-11-92) «Un jutge

5. Joan Solà (*La llengua...,* pp. 42-43) al·ludeix a la combinació de «no només» sense atrevir-se ni a condemnar-la ni a beneir-la. De fet, en els seus escrits ell no l'usa, mostrant-se, doncs, prudent.

6. Sí que es podria admetre, en canvi, un cas com el següent, que ratlla el metallenguatge: «–Ho ha fet només ell? –No, "només ell", sinó tres o quatre.»

de delictes monetaris vol despenalitzar el frau fiscal. Creu que *només amb una multa* el diner negre afloraria» > *... Creu que* ***amb una simple multa*** (*o* ***simplement amb una multa***) *el diner negre afloraria.*

b) Ús impropi de *només* en lloc d'un adverbi o locució adverbial (*i prou, tot just, no... més que, [ni] tan sols, [haver-n'hi] prou de, simplement*). Exemples:

— «Aquesta fama no fou cosa d'un moment *només*» > *Aquesta fama no fou cosa d'un moment* ***i prou.***

— «*Només* són les vuit» > ***Tot just*** *són les vuit.*

— «Les diverses dades disponibles han revelat que el mecenatge *només està* a les beceroles» > *Les diverses dades disponibles han revelat que el mecenatge* ***està tot just*** *a les beceroles.*

— (d'un comentari bíblic abans de corregir-lo) «Els egipcis *només són* homes» > *Els egipcis* ***no són més que*** *homes.*

— (d'un llibre publicat en 1991) «Jo *només feia que* demanar i demanar» > *Jo* ***no feia més que*** *demanar i demanar.*

— (d'una col·laboració en un diari, 8-4-88): «... entre nosaltres hi ha quasi un 7 % de ciutadans que aquí mengen i dormen i procreen amb la idea o el convenciment que el català no els cal ni parlar-lo *ni només* entendre'l; se'n poden estar d'allò més bé» > *... que el català no els cal ni parlar-lo* ***ni tan sols*** *entendre'l...*

— (d'un text abans de corregir-lo) «*Només cal* recordar o buscar paraules amb aquest so per a omplir les caselles corresponents» > ***N'hi ha prou de*** *recordar o buscar paraules amb aquest so...*

— (d'una publicació periòdica, 31-10-93) «Catalunya, com els altres països europeus, té un Quart Món; té infants que ... ja han perdut tota possibilitat de desenvolupar les seves potencialitats. És una cosa que se sap *només* mirant-los als ulls» > *... És una cosa que se sap* ***simplement*** *mirant-los als ulls.*

Podem afegir en aquest apartat els usos impropis de *només* per mala col·locació o mala construcció. Exemples:

— «*Només fa* quinze anys que...» > ***Fa només*** *quinze anys que...*

— (d'una revista recent) «Guerra a Bòsnia, fam a Somàlia. *Només llegint* una mica els diaris, ens adonem que no solament pateixen aquests dos pobles. Diversos països de l'antiga URSS viuen en contínues revoltes...» > *Guerra a Bòsnia, fam a Somàlia.* ***Llegint només*** *una mica els diaris, ens adonem que...* (una altra solució: ***Simplement llegint*** *els diaris...*).

— (text recent d'un tractadista de llengua) «... ni tots *ni només* els adjectius...» > *... ni tots* ***els adjectius ni solament aquests****...*

c) Ús impropi de *només* (davant d'infinitiu) en lloc de les locucions conjuntives *així que, tan bon punt,* etc. (amb valor temporal) o la locució prepositiva *només de, sols de* (amb valor entre causal i temporal)[8]. Exemples:

— «*Només despertar-se,* què fa en Pau?» > ***Així que es desperta*** (*o* ***Tan bon punt es desperta***), *què fa en Pau?*

— «Ho era tant, de peresós, que *només sentir parlar* de treball es marejava» > *Ho era tant, de peresós, que,* ***només de*** (o ***sols de***) ***sentir parlar*** *de treball, es marejava* (noteu que hi hem afegit comes)[9].

d) Ús impropi de *només que* en lloc de les locucions conjuntives *encara que, ni que* (amb valor concessiu). Exemple (d'un llibre publ. en 1990): «És convenient, doncs, donar prioritat als registres de més gran transcendència, a l'hora de fixar models, *només que* sigui per raons de rendiment o economia d'esforços» > *... a l'hora de fixar models,* ***encara que*** *sigui* (*o* ***ni que*** *sigui*) *per raons de rendiment o economia d'esforços.*

e) Ús impropi de *només* per redundància o pleonasme. Exemples:

— (d'una revista recent) «Però el problema *no es redueix només a* una natural tergiversació ideològica» > *Però el problema* ***no es redueix*** *a una tergiversació ideològica* (perquè el significat del verb ja implica una idea de limitació).

— (d'un text litúrgic) «Perquè Crist el Senyor *no solament urgí només* als Apòstols aquella missió que ell personalment havia rebut del seu Pare, ... sinó que a més va voler que el col·legi apostòlic tingués la màxima unitat» > *Perquè Crist el Senyor* ***no es limità a urgir*** *als Apòstols...*

— (d'un diari, 15-3-93) «El cap del govern andorrà *només* podrà romandre en el càrrec *un màxim de* vuit anys» > *El cap del govern andorrà podrà romandre en el càrrec* ***un màxim*** *de vuit anys* (perquè *un màxim de* ja implica restricció).

— (d'una traducció bíblica abans de ser corregida) «El qui s'ha banyat, *només* rentant-se els peus *ja en té prou*» > *El qui s'ha banyat, rentant-se els peus* ***ja en té prou*** (perquè l'expressió *ja en té prou* connota a bastament la idea restrictiva del *només*, i, per tant, no hi cal).

Acabem aquest petit estudi resumint la qüestió: avui s'abusa del mot *només.* Hem de mirar d'usar més que no fem els seus sinònims *solament, sols, tan sols, únicament;* hem d'evitar combinacions cacofòniques, especialment la locució distributiva «no només», i evitar també la substitució d'una sèrie de girs propis per un *només* impropi.◆

(Extret del llibre *Observacions crítiques i pràctiques sobre el català d'avui*, vol. I, Moià 1994, pp. 88-94)

7. Notem que, en aquests exemples, com que l'adverbi *només* va col·locat davant el verb, modifica tota la frase, mentre que en la intenció del redactor hauria de modificar únicament un terme de la frase. En canvi, un exemple com «Quan som amb altra gent, no podem pensar *només* en nosaltres» és correcte, però seria millor si es construís així: *Quan som amb altra gent, no podem pensar* ***en nosaltres sols****,* o bé *no podem pensar* ***exclusivament*** *en nosaltres.*
8. Per a més detalls, vegeu *El català / 2*, p. 202, nota 4.
9. Aquest exemple és tret de Pla (OC 19, p. 130), autor, però, que coneix bé la construcció genuïna, com es veu en aquest altre exemple (i com aquest en té molts): «L'aigua, en canvi, *de* tan bruta, ja no sembla aigua: fa l'efecte d'un fang terrós que amb les intermitències de la llum, que de vegades agafa un to marró residual i altres ataronjat granulós, *només de* mirar-lo, dóna una febreta» (OC 18, p. 550); hi hem subratllat el primer *de* perquè es vegi que el matís causal prové d'aquesta preposició.
Per altra banda, un ús correcte del conjunt '*només* + infinitiu' és el que apareix en aquest exemple del poeta J.S. Pons (*Obra poètica,* p. 347)*:* «Canta, diu, és tan fàcil de cantar. / –Qui l'oís ho creuria. / *Només obrir* el piano, sospirar, / i va sorgint la melodia» (perquè aquí el poeta descriu unes accions, expressades en infinitiu; el mot *només* hi té el valor normal d'adverbi, no un valor de partícula d'enllaç.